

Van Pearl Harbor tot Nederlands-Indië

Deel 3

"the United States desires that Japan commit the first overt act"

Drs. EC Bakker

1 Najaar 1941: de laatste maanden voor Pearl Harbor

Een Japanse aanval in Zuidoost-Azië was sinds 26 juli met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid op korte termijn te verwachten. Hoe stonden de militaire voorbereidingen er op dat moment voor?

Het Japanse leger moest overzee met grote aantallen transportschepen komen. De meest effectieve remedie hiertegen zou de massale inzet van duikboten en jachtbommenwerpers zijn. De Filippijnen lagen relatief het dichtst binnen het bereik van de Japanse marine. De Amerikanen hadden naast een aanzienlijke luchtmacht, een 24-tal duikboten in de haven van Manilla liggen. Op Borneo beschikten de Britten en Nederlanders over luchtmachtbases. De Nederlanders hadden een dozijn duikboten, die merendeels op Java waren gestationeerd. Singapore was cruciaal voor de toegang tot Ned-Indië. De Britten stuurden uiteindelijk de slagschepen Repulse en de Prince of Wales erheen.

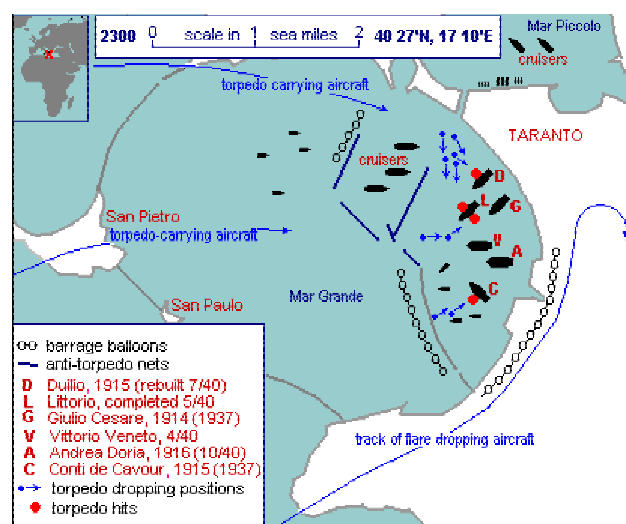

Admiraal Kimmel

De eigenlijke slagkracht van de geallieerden lag echter op Hawaii. Met name de drie Amerikaanse vliegdekschepen waren van groot belang. Admiraal Kimmel en generaal Short droegen gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de verdediging. Een

eerste blik op Kimmel's commando vanaf februari 1941, wijst uit dat zijn plannen voor versterking van de hoofdbasis op Oahu van goed militair inzicht getuigden. Je kan eraan zien dat hij rekening hield met de nieuwste ontwikkelingen.

In de nacht van 11 op 12 november 1940 werd maritieme geschiedenis geschreven door de Britse marine. In twee aanvalsgolven met elk slechts 10 verouderde Swordfish-dubbeldekkers, werden drie Italiaanse slagschepen in de marinebasis Taranto door torpedo's zwaar getroffen. Iedere marine-officier diende sindsdien deze gebeurtenis te bestuderen. Yamamoto liet zijn piloten deze torpedo-aanval oefenen op een eiland waarop de Amerikaanse marinebasis in Oahu was nagebouwd. Kimmel had ter voorkoming van een vergelijkbare aanval op Hawaii ruwweg vier dingen nodig: anti-torpedo netten, luchtdoelgeschut, een vloot jachtvliegtuigen en radar. Het bestuderen van de inspanningen van Kimmel om deze vier onderdelen ter beschikking te krijgen, leest op zichzelf al als een thriller.

Taranto 11 november 1940

Let op de dubbele positionering van de torpedonetten en barrageballonnen

De bouw van radarinstallaties werd onder de noemer van bescherming van natuurgebieden nodeloos vertraagd, maar toch zou op 7 december

een klein proefstation op precies de goede plek staan.¹ De torpedonetten werden door Kimmel direct bij zijn aantreden besteld, twee netten lagen bij de ingang van de haven (wat niet voldoende was). Luchtdoelgeschut kreeg hij beperkt toegewezen. Jachtvliegtuigen waren wel beschikbaar, al was nooit duidelijk hoeveel er permanent op Hawaï gestationeerd zouden blijven.

Admiraal Harold Stark

Kimmel was formeel wel de baas van de Pacific Fleet, maar werd voortdurend vanuit Washington overruled door allerlei bevelen die hem zonder overleg werden opgedrongen. Zo zag hij in het voorjaar twintig procent van de vloot overgebracht worden naar de Atlantische Oceaan.

Het merendeel van deze bevelen was afkomstig van admiraal Stark, chef van marine-operaties met achter zich generaal Marshall, opperbevelhebber van het leger en tevens de sleutelfiguur waar het ging om het organiseren van de Amerikaanse oorlogsindustrie. Kimmel wendde zich keer op keer direct tot hem met verzoeken voor meer materieel. Terecht viel te betogen dat de Amerikaanse oorlogsindustrie nog in opbouw was en dat de middelen verdeeld moesten worden. Alles wat Kimmel nodig had, werd op de Filippijnen ook gewenst door generaal McArthur, met naast zich admiraal Hart.

In die laatste spannende maanden oktober en november kun je niet zeggen dat de Amerikanen zich in materieel opzicht slecht voorbereidden. Het in het oog springende zwak punt zit vooral in de onduidelijkheid op het gebied van communicatie. De oorzaak hiervan is het ontbreken van een duidelijke overkoepelende strategische visie en daarmee verbonden bevelsstructuur.

Wie op zoek gaat naar dergelijke doorslaggevende gebeurtenissen, zou er goed aan doen om op zaken

te letten die er nu juist niet zijn. Groot probleem in al die discussies over Pearl Harbor is dat men het Amerikaanse opperbevel niet kan afrekenen op resultaat op basis van een duidelijke verdedigingsstrategie. Men moet het voortdurend van verklaringen van allerhande officieren hebben, waarvan er velen het achterste van de tong nooit hebben laten zien.

Het is echter niet onmogelijk om jezelf te verplaatsen in de militaire overwegingen die ongetwijfeld een rol hebben gespeeld. Iedere militair had rekening te houden met een Japanse aanval vanaf september 1941. Bekeek men dit uitsluitend vanuit direct Amerikaanse militaire belangen, dan waren de Filippijnen en Hawaï de hoofddoelen. Een aanval op deze hoofddoelen kwam hoe dan ook vanuit zee met steun van vliegdekschepen. Luchtaanvallen zouden vrijwel zeker onderdeel uitmaken van de operaties. Vanuit mijn eigen optiek, sprongen twee vragen er bij de defensieve voorbereidingen uit. De eerste was hoe voldoende vliegtuigen op tijd in de lucht te krijgen om zich in de hangars en op de landingsbanen niet te laten overrompelen door de vijandelijke luchtmacht.² De andere vraag was hoe je de gigantische vloot die bij een dergelijke aanval op je af kwam een zo effectief mogelijke slag zou kunnen toebrengen.

PBV Catalina van de Amerikaanse marine; bij uitstek geschikt voor de lange afstandspatrouille

Wat zou een bevelhebber moeten doen om deze twee vragen te beantwoorden? Hij moest een waarschuwingssysteem creëren in een cirkel van 150 kilometer rond zijn eigen luchtmachtbases. Dit gaf hem pakweg 20 minuten om de eigen vliegtuigen op tijd de lucht in te laten gaan. Voor het onderscheppen van de vloot was een aanvullend observatiesysteem nodig over een gebied van honderden kilometers, om zo vroeg

¹ M.G. Emeis, 'Bericht Tweede Wereldoorlog', Amsterdam Boek, 1975, blz 709.

² Een klassiek geval van een dergelijke overrompeling is de Duitse inval in ons land, waarbij het merendeel van de Nederlandse luchtmacht uitgeschakeld werd.

mogelijk de route en samenstelling in kaart te brengen. Het was al met al een kwestie van permanente vliegtuigpatrouilles voor de korte afstand en regelmatige patrouilles voor de lange. Binnen het detectiegebied was het zaak een aantal snelle schepen rond te laten varen en altijd een stel duikboten actief te hebben om eventueel een eerste slag te kunnen uitdelen. Het afluisteren van radioverkeer kon bovendien indicaties geven waar grote delen van de Japanse vloot zich bevonden. Voor al deze basale maatregelen hoefde men in principe geen enkele kennis te hebben van Japanse codes.

Daarnaast was er nog een veelbelovend geheim wapen in handen van de Britten: radar. Bij de (lucht)slag om Engeland kwamen Britse vliegtuigen altijd op tijd in de lucht door een keten van radarstations aan de Britse kust.

Admiraal Nagumo, commandant van de Hawaii-vloot

Bezieet men de zaak vanuit het standpunt van de Japanners, dan kun je een vermoeden krijgen van de felle discussies die daar moeten hebben plaatsgevonden. De voornaamste zorg was hoe men in vredesnaam vliegdekschepen onopgemerkt in de buurt van Hawaii moest krijgen. Hemelsbreed was de afstand al 3000 kilometer, de meest misleidende omtrekkende beweging was 7000 kilometer. Er moesten olietankers mee ter bevoorrading en een flink escorte van kleinere schepen. Al met al een reis van 10 dagen met een grote vloot, die vrijwel onmogelijk onopgemerkt kon blijven.

Admiraal Richardson had in de maanden voor zijn feitelijke ontslag de belangrijke stap gezet om het afluisterstation HYPO op Hawaii al op oorlogsstand te laten opereren. Hij deed dit vooral om een onafhankelijke bron van informatie naast Washington te hebben. De baas van HYPO was luitenant Rochefort. Hoewel bekend met decoderen, had deze zich ontwikkeld tot een

specialist op het gebied van een ander belangrijk informatie-instrument: 'Radio Direction Finding' (RDF). *"Je kunt niet altijd vertrouwen op de mogelijkheid om berichten te kunnen lezen. Vijandelijke codering wordt continu gewijzigd om ontdekking te voorkomen. Je moet in staat zijn jezelf in een positie te brengen waarbij je een hoop informatie boven tafel kan krijgen door de berichtenstroom zelf, zónder ze te kunnen lezen. Door middel van 'radio richtingzoekers' kun je de geografische positie van de vijand vaststellen."*³ Begin oktober registreerde het team van Rochefort op HYPO een enorme toename in Japans radioverkeer. Men concludeerde dat een enorme hergroepering van de Japanse vloot gaande was. Dit alarmeerde Rochefort zodanig, dat hij op 8 oktober een zogenaamd '8 dagen'- regime instelde, waarbij de '8^e dag' een soort extra inventarisatie was van de scheepsbewegingen van cruciale onderdelen van de Japanse vloot. Hierdoor begon men de bewegingen van olietankers in kaart te brengen. Rochefort kwam ruwweg tot twee grote bewegingen; de een in Zuidoost-Azië, de ander in het noordelijke en het middendeel van de Stille Oceaan.⁴

2 De onderbroken oefening van Kimmel

Binnen de Amerikaanse marine werd onder hoge officieren al 25 jaar gediscussieerd over een Japanse aanval vanuit het noorden op Hawaii. In 1938 werd bij een grote oefening een vergelijkbare aanval reeds uitgevoerd. Degene die de Japanners 'speelde', admiraal King, slaagde er in, *"tot (onaangename) verrassing van alle betrokkenen"*, zijn vliegtuigen boven de Amerikaanse vloot te krijgen.⁵

De meest waarschijnlijke zone waarlangs de Japanners zouden komen stond al jaren vast. Deze was redelijk eenvoudig af te leiden, door het stuk te nemen waar relatief het minst koopvaardij- en visserijschepen de vloot zouden kunnen opmerken. Kimmel stelde in augustus 1941 een intensief trainingsschema op voor deze regio, dat liep tot en met juni 1942. Oefeningen in oktober ging echter niet door omdat een derde van de vloot voor training en onderhoud naar de Amerikaanse

³ Stinnet, blz. 65, uit een interview met Rochefort afgenomen in 1969, en direct als top secret geclassificeerd. Stinnet kreeg geen inzage bij zijn FOIA-verzoek in 1983, maar bemachtigde het interview via de dochter van Rochefort.

⁴ Stinnet, blz. 139; documenten uit de archieven opgevraagd in 1985.

⁵ Stinnet, blz. 147 'Al 25 jaar': getuigenis van vice-admiraal R. Turner in 1946, PHPT 4, blz.1963. Quote van admiraal Kirk, net als McCollum behorend tot ONI-staf van Roosevelt, uit zijn interview voor het marine-archief in 1962.

westkust was geroepen. Eind oktober stelde Kimmel het schema bij, ongetwijfeld na de door Rochefort ruwweg vastgestelde twee grote Japanse vlootbewegingen en zette een grootscheepse oefening door.

Admiraal Kimmel besloot een vergelijkbare oefening te doen als de zojuist genoemde uit 1938 met deelname van 46 schepen en 126 vliegtuigen. Op zondag 23 november, koos het Japanse 'kamp' exact de aanvalspositie die admiraal Nagumo twee weken later zou innemen. De voorzorgsmaatregelen van het Amerikaanse kamp waren echter goed; niet in het minst omdat men lange afstandsvliegtuigen op patrouille stuurde. Eén ervan detecteerde de Japanse 'vloot' precies op het moment dat ze de aanvalspositie innam: 300 kilometer ten noorden van Oahu bij de onderzeese berg Prokofiev. Vanuit militaire logica is het begrijpelijk, maar toch grenst het aan het ongelofelijke dat het 'Japanse kamp' een kopie van de aanval voorbereidde van twee weken later. Niet alleen de plek van waaruit de vliegtuigen zouden opstijgen, maar ook de zondag en het tijdstip; de vroege ochtend.⁶

USS Enterprise

Opeens werd de oefening voortijdig afgeblazen. De druk kwam uit Washington, formeel van vice-

⁶ Stinnett, blz. 146. Tegen één ander onderdeel van de oefening waarbij vliegtuigen naar het uiterste punt van de zone verkenningen uit zouden voeren, werd effectief bezwaar gemaakt door vice-admiraal Anderson. Over hem kom ik nog te spreken in deel 3.

admiraal Ingersoll, de eerste man na Stark, die dit staaftde met de mededeling dat oorlog met Japan heel reëel was en dat iedereen zijn manschappen in paraatheid diende te brengen. Hij benadrukte echter: *"uiterste geheimhouding is noodzakelijk om de zaak niet te compliceren en Japanse actie te bespoedigen"* In de praktijk kwam dit laatste erop neer dat men Kimmel expliciet opdracht gaf de oefening af te blazen omdat er nieuw beleid in de maak was en schepen nodig waren voor allerlei 'geheime' transporten.⁷ Kimmel zei in 1946 hierover dat hij deze mededeling beschouwde als een uitdrukkelijk bevel om geen provocerende actie te ondernemen tegen Japan. Hij herinnerde daarbij aan een schrijven dat Stark hem eind september overhandigd had: *"Op dit moment heeft de president alleen schietinstructies gegeven voor de Atlantische Oceaan en het Zuidwesten van de Stille Oceaan."* Stark liet hem op subtiele wijze weten dat overtreding van deze regels tot de krijgsraad zou leiden.⁸

Op 25 november, achteraf gezien een uur nadat admiraal Nagumo vertrok vanaf de Koerilen, werd de opdracht gegeven voor het omleiden van alle scheepvaartverkeer in de Stille Oceaan via het zuiden. Op een hoorzitting van de Senaat in 1945 zei admiraal Turner, toenmalig lid van de marinestaf in Washington, hierover in alle verbijsterende openheid: *"(..) we stuurden het scheepsverkeer via de Straat van Torres, zodat de route van de Japanse aanvalseenheid vrij zou zijn van ieder verkeer."*⁹

Kimmel gaf echter niet geheel op en trof op 25 november voorbereidingen voor een kleinschaliger oefening, gericht op de verdediging van Hawaii gecentreerd rond het vliegdekschip USS Enterprise en het slagschip USS Arizona. Deze exercitie zou plaats vinden van 28 november tot 5 december en bevatte een aanvalsschema voor het geval men echt op een Japanse vloot zou stuiten.¹⁰ Binnen 24 uur verdween het plan in de prullenbak. Op 26 november dirigeerde Stark vanuit Washington de USS Enterprise naar Wake en Midway, met aan boord juist die marine-eenheden met hun vliegtuigen die speciaal getraind waren om Japanse vliegdekschepen op te sporen. Op 5 december werd

⁷ Stinnett, blz. 151 De quote is uit PHPT 5, blz. 2438.

⁸ Stinnett blz.151. Stark's brief: PHPT 33, blz.1168.

⁹ Stinnett, blz. 144, PHPT 4, blz. 1942 (Let overigens op de datumlijn bij het vertrek van de Koerilen, dat is nl op 26 november lokale tijd)

¹⁰ Stinnett blz. 151. Dit plan is wederom onbekend. Vice-admiraal Halsey, die met de opdracht was belast, schreef in 1947 reeds zijn autobiografie en rept er met geen woord over. Stinnett kreeg het te pakken in de National Archives II, Record Group 313.

het enig overgebleven vliegdekschip, de USS Lexington, richting Midway gestuurd. (Het derde vliegdekschip, de USS Saratoga, lag voor onderhoud in Californië.)

De vliegdekschepen werden begeleid door 19 andere schepen, waarmee de vloot op Hawaï werd gehalveerd. De 27 schepen die achterbleven op Oahu, vormden het oudste deel van de vloot, ze waren vrijwel allen meer dan 20 jaar oud.

In de VS gaf dit vertrek van het modernste deel van de vloot kort voor de aanval aanleiding tot speculaties omtrent voorkennis. Stark werd erover ondervraagd op de hoorzittingen in 1945: *“De data werden vastgesteld door admiraal Kimmel. Wij gaven geen specifieke data.”*¹¹ Hij kwam ermee weg.

Een belangrijke omissie bij de hoorzittingen in '45-'46 is namelijk dat men niet de samenhang heeft onderzocht tussen het afbreken van de oefeningen en het wegvaren van de moderne schepen.

3 De laatste onderhandelingen tussen de VS en Japan

De vlootbewegingen vonden plaats in de eindfase van de onderhandelingen met Japan. Na het terugtrekken van Matsoeoka begin juli, was de diplomatieker ingestelde Konoje aan het werk gegaan. Hij moest midden oktober terugtrekken nadat de Amerikaanse druk alleen maar was opgevoerd en één van zijn vertrouwelingen deel bleek uit te maken van een Russisch spionagenetwerk. (Zie de paragraaf over operatie Barbarossa) Onder leiding van Todjo werd een kabinet gevormd dat zich weliswaar voorbereidde op oorlog, maar wel degelijk de opdracht kreeg een laatste serieuze poging te wagen om tot een vergelijk te komen. In Washington ging een laatste onderhandelingsronde eind november van start.

Op 15 november riep Marshall een select gezelschap van journalisten bijeen. Een ieder die uit principe niet bereid was geheimen te bewaren, werd gevraagd de kamer alsnog te verlaten. Niemand vertrok. Marshall zei dat hij deze bijeenkomst organiseerde om *“sleutelpersonen van de pers een paar zaken te laten weten opdat zij bij hun interpretatie van de komende gebeurtenissen niet de militaire strategie van de VS in gevaar zouden brengen”*. Hij liet doorschemeren dat de VS toegang hadden tot Japanse codes: *“Wij weten wat zij weten en zij weten niet dat wij het weten.”* Vervolgens voorspelde hij dat een oorlog met Japan

in de eerste 10 dagen van december zou uitbreken.¹²

Roosevelt en minister van Buitenlandse Zaken Cordell Hull

Aangezien de Amerikanen de purpercode hadden gekraakt, kon men zich eenvoudig op de onderhandelingen voorbereiden. Minister van Buitenlandse Zaken Hull wist dat de Japanners een eerste voorstel hadden met daarnaast een soort plan B met de alleruiterste concessies. Na Amerikaanse afwijzing van de eerste voorstellen, kwamen de Japanners inderdaad met plan B. Het voornaamste punt was dat ze zich terugtrokken uit het zuiden van Frans Indochina in ruil voor opheffing van het handelsembargo. Het Amerikaanse conceptvoorstel sloot hier verrassend bij aan; als extra eis werd het verminderen van de troepenmacht in het noorden van Indochina gesteld, maar omtrent China werd alleen de wenselijkheid van vredesonderhandelingen benadrukt. Daarnaast verklaarden de Amerikanen zich ook bereid bij de Britten en Nederlanders aan te dringen om handelsconcessies aan Japan te verlenen. Hull stuurde het conceptvoorstel eerst naar China en de Nederlandse en Britse regering. China reageerde negatief, de Nederlanders waren verbaasd over de toegeeflijkheid van Hull. Op 25 november kwam het akkoord van Churchill binnen.

De verklaringen lopen natuurlijk uiteen, maar feit is dat Hull na overleg met Roosevelt het conceptvoorstel liet vallen en op de middag van 26 november de Japanse delegatie een beduidend scherpere lijst met voorstellen deed toekomen: terugtrekking uit China, opzegging tripartite-pact

¹¹ Stinnet, blz.154, PHPT 5, blz. 2197.

¹² Stinnet blz.158 De zaak kwam aan het rollen door een memo van één van de aanwezige reporters; na de oorlog vroeg een journalist Marshall of de memo klopte: *“De kern van het verhaal is zo op het oog correct.”* Zie: ‘The papers of George Marshall’, Hopkins University Press, 1986, Vol2, blz. 676

met Duitsland en Italië, opheffing van de marionettenstaat Mantsjoekwo.¹³

De Japanners trokken hieruit hun conclusies en besloten na intern beraad op 29 november definitief tot oorlog. Ze wisten dat hun kansen op succes te verwaarlozen waren. Vanuit hun standpunt gezien was dit de enige eervolle optie. Prins Konoye schreef: *“De natie ging de oorlog in met een tragische vastberadenheid en in wanhopige zelfverloochening.”*

Op dat moment was de Japanse vloot al in beweging. Op 18 november was men naar de Koerilen in het noordoosten gevaren, waar men de 22^e aankwam. In de ochtend van 26 november werden de ankers gelicht en begon men aan de lange tocht naar Hawaï. Het eskader onder leiding van admiraal Nagumo bestond uit 34 schepen, waaronder zes vliegdekschepen en acht volgegoten olietankers.

November 1941

Twee vliegdekschepen, voorop de Shokaku Zaka, onderweg naar Pearl Harbor

Orkanen teisterden de vloot; tientallen manschappen werden van de dekken in de kolkende zee geworpen. Op 2 december seinde opperbevelhebber Yamamoto vanuit Japan: *‘Beklim berg Niitaka’*, de code voor ‘zet de aanval voort’. Later op de dag volgde: *‘Dag X is 8 december’*, wat in verband met de datumlijn 7 december was op

¹³ Stinnet, blz. 217 ev. De Jong blz. 696 ev. Van A tot Z zoals hier beschreven, maar hoe interpreteert de Jong dit? *“Roosevelt, die in aangelegenheden betreffende het Verre Oosten de neiging had op Hull’s inzichten af te gaan, keurde diens volledige ommekeer goed, en in de namiddag van 26 november werden de nieuwe Amerikaanse voorstellen overhandigd.”* M.a.w. als een konijn uit een hoed wordt opeens de invloed van Hull op Roosevelt tevoorschijn getoverd, om deze buitengewoon ernstige gebeurtenis te verklaren. Meer historici maken zich schuldig aan dergelijke constructies; daar kom ik in de conclusies nog op terug.

Pearl Harbor. De kans op ontdekking steeg met het naderen van Hawaï. Naderhand is vastgesteld dat afspraak luidde: werd men voor of op 5 december ontdekt, dan ging de aanval niet door, bij ontdekking op de 6^e was de beslissing aan Nagumo, de 7^e betekende hoe dan ook doorgaan.¹⁴

Roosevelt gaf op 27 november opdracht aan alle Amerikaanse legereenheden in de Pacific om zich voor te bereiden op oorlog. Echter, onder de uitdrukkelijke order dat Japan de eerste aanval moest doen. Voor Hawaï werd de order nader gespecificeerd door Marshall: *‘beschermende maatregelen dienen beperkt te blijven tot het absoluut noodzakelijke’* en *‘vermijd onnodige publiciteit en verontrusting’*.¹⁵ (zie bijlage)

Overal, van Indochina tot de Marshall-eilanden, werden verdachte Japanse vlootbewegingen waargenomen. Vijftig jaar lang hield echter het verhaal stand dat de vloot bij de Koerilen niet getraceerd werd omdat Nagumo absolute radiostilte handhaafde. Dat blijkt zeer zeker niet het geval te zijn. Toen de orkanen uitgewoed waren, was de vloot zozeer over de zee verspreid dat Nagumo op 30 november via de radio oproepen moest doen om de schepen bijeen te brengen. Men zette de transmitters op laag vermogen; een procedure waarmee het bereik tot zo’n 120 kilometer beperkt bleef. Juist op dat moment vond echter een zonnestorm plaats, een fenomeen dat enkele keren per jaar plaatsvindt. Zonnestormen beïnvloeden het magnetisch veld van de aarde, vooral in die regionen, rond de wintermaanden, waardoor het noorderlicht wordt veroorzaakt én grote verstoringen in het radioverkeer.¹⁶ Op vier Amerikaanse afluisterstations werden hierdoor de signalen van de aanvalsvloot opgevangen waarop men met behulp van RDF de positie kon lokaliseren. Zo ook op het in RDF gespecialiseerde station HYPO op Hawaï. Stinnet ontdekte echter in de archieven dat vanaf 1 november de RDF-rapportages in de dagelijkse kopieverslagen van station HYPO aan Kimmel ontbreken.¹⁷ Al met al heeft hij voor de periode van drie weken voor 7 december, 129

¹⁴ M.G. Emeis, ‘Bericht Tweede Wereldoorlog’, Amsterdam Boek, 1975, blz 703.

¹⁵ Stinnet, blz 171 ev, In appendix C heeft Stinnet de originele documenten opgenomen: het bevel om Japan de eerste aanval te laten doen is te vinden in Record Group 38, Nat Archives II. In de nalatenschap van Generaal Short, opgeslagen in de archieven van het Hoover Instituut op Stanford, zijn de directe bevelen van Marshall te vinden.

¹⁶ Stinnet blz. 205

¹⁷ Stinnet, blz 207; de RDF berichten ontbreken vanaf 1 november, voor die datum zitten ze erbij. Een lezing luidt dat dit pas achteraf, bij het onderzoek in 1945 is gedaan, maar ook dan blijft de zaak verdacht.

onderschepte berichten van de Japanse marine gevonden.¹⁸

De Nederlandse afluistereenheid op Bandoeng onderschepte aanwijzingen omtrent de aanval op Hawaii; zij lokaliseerden op 27 november Japanse oorlogsschepen ten zuidoosten van de Koerilen en speelden deze informatie door aan de Amerikanen.¹⁹

Eén bericht is er bekend dat direct Hawaii als doel noemt. Het was afkomstig uit admiraal Nagano's hoofdkwartier in Tokio en hield zich kennelijk niet aan de basale veiligheidsmaatregelen ten aanzien van het radioverkeer: een bericht naar de 11e luchtvloot op Taiwan, waarin de commandant werd gewaarschuwd geen verdachte manoeuvres te ondernemen teneinde 'het succes van de Hawaii-aanval te verzekeren'. Stinnet vond aanwijzingen voor Amerikaanse onderschepping in de logboeken van twee afluisterstations, maar kreeg geen toegang tot de daadwerkelijke documenten.²⁰

[Secret]

From: Tokyo
To: Bangkok
December 6, 1941
Purple (Urgent)
(CA)
#852.

The (—)^a day (X Day) decided by the —^b liaison conference on the 6th (?)^c is the 8th and the day on which the notice is to be given is the 7th (?) (Sunday). As soon as you have received this message, please reply to that effect.

Army 25881 Trans. 12/8/41 NR)

Translator's assumptions:
• "Proclamation" or "declaration."
• "Ambassadorial" or "China."
• This word is garbled and could be either the word "8th" or the word "November."

Het ontcijferde Dag X bericht, zoals het in de archieven ligt

De hierboven vermelde aanvalsoorders 'beklim berg litaka'en 'dag X is 8 december' liggen al decennia ter inzage in de archieven. Ze zijn onderschept, maar de decodering is omgeven met geheimhouding. Van de eerste is alleen de vertaling toegankelijk, niet het origineel, zodat zelfs de

¹⁸ Stinnet blz. 209

¹⁹ Stinnet, blz 155. Brief van generaal ter Poorten dd 23 juli 1960, Landmachtarchief Den Haag. Ook de Jong refereert hieraan op blz 701 "...maar de Amerikanen hechtten hieraan weinig waarde." Tja...

²⁰ Stinnet, blz. 209. Het radiobericht kwam toevallig aan het licht door een artikel van een voormalig officier van de 11^e luchtvloot, K. Shimada in 1969 in 'the Japanese Navy in WWII', US Navy Institute Press, 1969. Shimada wist tijdens het schrijven niet meer precies in welke code het gesteld was, maar het feit dát een dergelijke instructie werd verstuurd was in strijd met de veiligheidsmaatregelen voor de aanval. Stinnet is zo slim geweest op zoek te gaan naar melding van onderschepte berichten tussen Taiwan en Tokio in de logboeken. Zijn vermoeden van de datum van het bericht is 3 december 1941. Op die basis kon hij gericht een FOIA-aanvraag indienen, die dus geweigerd werd.

codering nog steeds onbekend is.²¹ 'Dag X' was daarentegen in purpercode, maar....werd pas gedecodeerd ná de aanval.²² De formele lezing is dat het leger acht dagen nodig had voor decodering. Dit gold in elk geval niet voor de onderschepping van de instructies vanuit Tokio aan de ambassadeur in Washington die, in 4 delen verspreid over 24 uur, op 6 en 7 december binnenkwamen. (Let hierbij op dat in Hawaii de dag ruwweg vijfenhalf uur later begint dan in Washington)

George Marshall en Minister van Oorlog Henry Stimson

4 Onderschepte oorlogsinstructies aan de Japanse ambassadeur

Roosevelt had een soort spoed-decodeerstaf bij de hand, die binnen een uur een A-4tje purpercode om kon zetten. Op 6 december om half 10 's ochtends lag deel 1 gereed, waarin gezegd werd dat Japan na een jaar onderhandelen met een reactie zou komen. De ambassadeur moest zich voorbereiden om de komende tekst een keurige layout te geven en deze direct op een nog aan te geven tijdstip aan de Amerikanen te presenteren. Met andere woorden; dit leek op voorbereidingen voor het afgeven van een oorlogsverklaring. Rond 16.00 lag deel 2 ter tafel, die om 21.30 aan Roosevelt werden gepresenteerd. Er stonden allerhande beschuldigingen aan het adres van de VS in, zoals het rekken van de oorlog in China door de Amerikaanse steun aan Chiang Kai-shek. Het bericht sloot af met de aankondiging dat Japan de opstelling van Amerika niet langer kon tolereren. Naar verluidt, las Roosevelt de zaak in 10 minuten

²¹ Stinnet, blz.220, met dank aan president Carter, die in 1979 300.000 gedecodeerde berichten van de Japanse marine vrijgaf, waaronder deze vertaalde onderschepping.

²² Stinnet, blz. 226. PHPT 12, blz. 247

door. Toen hij de papieren neerlegde zei hij: *“Dit betekent oorlog.”* De koerier hoorde in de belendende kamer het gesprek dat volgde tussen Roosevelt en zijn assistent Hopkins. Ze spraken niet over Hawai of de mogelijke oorlogsdatum. Hopkins verzuchtte dat het toch jammer was dat Amerika niet de eerste slag kon toebrengen. Roosevelt antwoordde: *“Nee, dat kunnen we niet doen. We zijn een democratie en een vredelievend volk.”* ,vervolgens verhief hij zijn stem, *“Maar we hebben een goed geheugen!”*

Toen stapte Roosevelt op de telefoon af en probeerde admiraal Stark te bellen. Die bleek in een voorstelling te zitten. Roosevelt besloot te wachten onder het motto dat Stark uit een voorstelling halen teveel onrust kon veroorzaken. In de daaropvolgende drie uur reed een koerier rond om overal de militaire top in te lichten. Stark belde met Roosevelt na de voorstelling, die hem zei dat de relaties met Japan in een zeer kritieke fase waren beland. De heren stapten vervolgens in bed.²³

Rond middernacht werd deel 3 aan de westkust onderschept, om 01.30 arriveerde reeds deel 4. Om 05.00 gingen het decodeerteam in Washington aan de slag, om 07.00 waren ze klaar. Deel 3 beëindigde formeel de besprekingen tussen Japan en de VS. Deel 4 bevatte de oorlogsverklaring en de deadline voor openbaarmaking: *“Erg belangrijk. Wil de ambassadeur ons antwoord aan de regering van de VS overhandigen om 13.00 op 7 december lokale tijd.”*

Eén uur 's middags in Washington betekende 7.30 's ochtends in Hawai. De Japanse vliegtuigen zouden achteraf gezien dan net opgestegen zijn.

Richting Marshall en Hull was al voor deel 1 en 2 een aparte koerier gestuurd. Deze leverde de papieren af bij de ministeries. Wat hierna volgt is in nevelen gehuld en gaf aanleiding tot felle debatten tijdens de hoorzittingen van 1945-46 in het Huis van Afgevaardigden. Volgens de hardnekkig volgehouden officiële lezing kreeg Marshall alle berichten pas onder ogen op zijn departement om 11.15 uur 's ochtends. Deel 3 en 4 waren daar enige uren tevoren afgeleverd, maar

²³ Stinnet, blz. 229 e.v. De berichten werden al in 1945 behandeld en zijn algemeen bekend, PHPT 12, blz. 239-245. Koerier L. Schulz, getuigenis voor de commissie van 1945, PHPT 10, blz. 4663. Stark ontkende aanvankelijk voor de commissie: *“Voor zover ik me kan herinneren, belde de president mij niet die nacht.”* Toen zijn secretaris met een tegengestelde verklaring kwam, gaf Stark het gesprek wel toe. Stark is zeven keer ondervraagd voor de commissie en Stinnet heeft vastgesteld dat hij daarbij 160 keer *“I can't recall”* heeft gezegd.

Marshall kon thuis niet bereikt worden omdat hij aan het paardrijden was. Om 10 uur kwam hij eindelijk aan de telefoon; de koerier lichtte hem in en bood aan direct naar hem toe te rijden, een ritje van 10 minuten. Marshall wees dit af en zei zelf wel naar kantoor te komen. Pas een dik uur later arriveerde hij.

Vervolgens was Marshall een half uur bezig de papieren te bestuderen. De koerier kon dit niet aanzien en interrumpeerde verschillende malen om op de 13.00 deadline te wijzen. Marshall trok zich er niets van aan. Om 11.45 was hij klaar en schreef een waarschuwing aan de legercommandanten in de Pacific. Hij belde met Stark, die erop aandrong de marinecommandanten ook afzonderlijk te informeren. Ook bood hij aan de krachtige radiostations van de marine te gebruiken om marine én leger te alarmeren. Marshall wimpelde dit voorstel af.²⁴

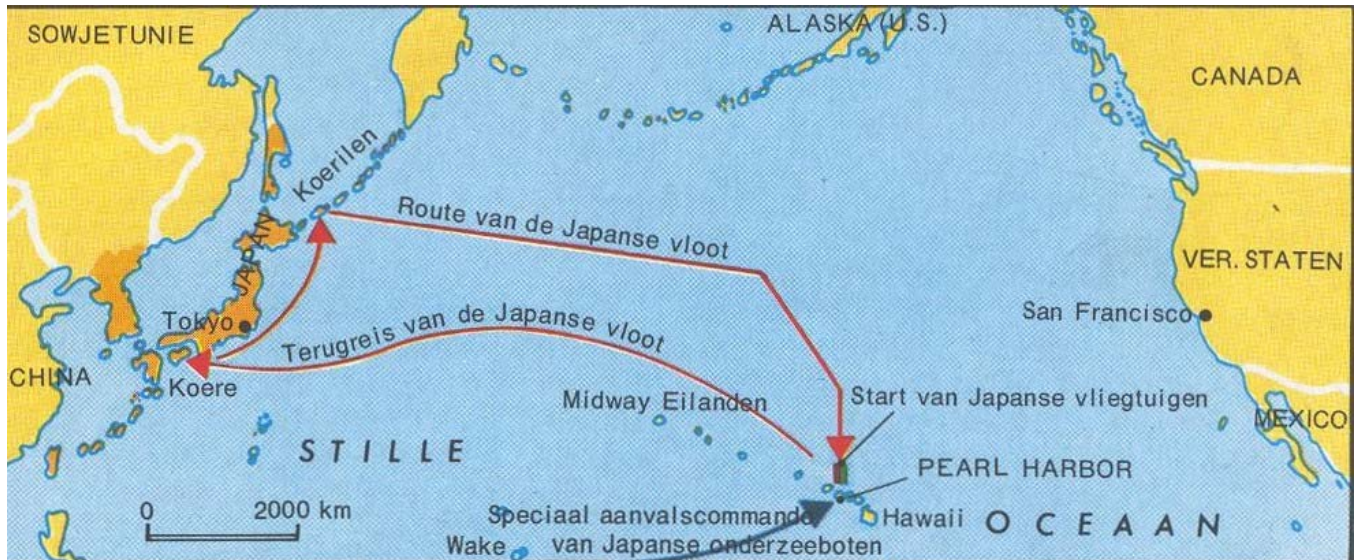
De eerste aanvalsgolf op het moment van vertrek, 300 km ten noorden van Hawai

Rond 12.00 ging het alarm de deur uit richting Manilla, waar het een kwartier later arriveerde: 06.22 Hawai-tijd, anderhalf uur voor de eerste

²⁴ Stinnet, blz. 234 ev. De vertraging van minstens 15 uur door Marshall was onderwerp van een militaire onderzoekscommissie in 1944. Hun conclusie: *“Marshall verzuimde cruciale informatie die wees op een vrijwel onmiddellijke breuk met Japan aan generaal Short door te geven op de avond van 6 december en de vroege ochtend van 7 december, hoewel er ruimschoots de tijd was om dit te bewerkstelligen.”* De hoofdgetuige was de koerier Rufus Bratton. Marshall ging vervolgens aan het werk om getuigenverklaringen te verzamelen die het verhaal van Bratton ondermijnden. Hiertoe werd stafofficier Henry Clausen, voormalig advocaat, over de hele wereld gestuurd. Hij verzamelde 10 verklaringen, allemaal van het slag *“Voor zover ik me herinner, heb ik Bratton niet de tas zien afleveren.”* Vervolgens ging Clausen naar Berlijn waar Bratton zich bevond, confronteerde hem met de 10 getuigenverklaringen en kreeg hem zover om mee te vliegen naar Parijs, alwaar Bratton formeel de scherpe kantjes van zijn oorspronkelijke getuigenis wijzigde.

aanvalsgolf aankwam. Hawaii was laatste op de lijst om 12.15, maar om nooit opgehelderde redenen kwam het contact niet tot stand en werd het alarm omgeleid via land naar San Francisco. Het arriveerde uiteindelijk, een uur later dan in Manilla, om 07.33 in Honolulu. Generaal Short was

telefonisch onbereikbaar, dus werd een motorkoerier gestuurd. Toen de generaal het eindelijk onder ogen kreeg was de aanval al voorbij.

De route van de Japanse vloot richting Pearl Harbor

Tot zover, we beëindigen dit verhaal op het moment dat de eerste aanvalsgolf van de dekken is opgestegen. Deel vier is in voorbereiding en zal naar schatting ergens in april gereed zijn.

Resumerend, we hebben gezien: 1. dat de Japanners gevaarlijke tegenstanders zijn, 2. dat zij in bezette gebieden verschrikkelijke oorlogsmisdaden kunnen plegen, 3. dat Roosevelt hen tot een oorlog provoceede, 4. dat Roosevelt koos voor de strategie van het ruim baan geven aan de Japanse 'verrassings' aanval. In het licht van punt 1 en 2 kun je de aanpak van punt 3 en 4 op zijn minst als lichtzinnig kwalificeren. Zoals ik nog zal beschrijven, beperkte de strategie van Roosevelt zich niet tot Pearl Harbor en veroorzaakte deze hele benadering al met al een domino-effect van geallieerde nederlagen in geheel Zuidoost-Azië.

Bijlage volgende bladzijde: de waarschuwingmemo van Marshall

HEADQUARTERS HAWAIIAN DEPARTMENT
FORT SHAFTER, T. H.

MEMORANDUM FOR DEPARTMENT ADJUTANT GENERAL:

Request that the following ~~SECRET~~ ~~CONFIDENTIAL~~ ~~SECRET~~ official radiogram be sent. This message does NOT cover subject matter previously sent in a message, either in the clear or having a different security classification.

This message is ~~SECRET~~ ~~CONFIDENTIAL~~ ~~SECRET~~

*Strike out words not applicable.

Signature and Title				
Sent as Radiogram No.	Message Center No.	Time Filed	Check	Code Clerk

FI WAR PRTY

WASHN DC 611 PM NOV 27 1941

CG

HAWN DEPT FT SHAFTER TH

Approved for Transmission:

Adjutant General

472 27TH NEGOTIATIONS WITH JAPAN APPEAR TO BE TERMINATED TO ALL PRACTICAL PURPOSES WITH ONLY THE BAREST POSSIBILITIES THAT THE JAPANESE GOVERNMENT MIGHT COME BACK AND OFFER TO CONTINUE STOP JAPANESE FUTURE ACTION UNPREDICTIBLE BUT HOSTILE ACTION POSSIBLE AT ANY MOMENT STOP IF HOSTILITIES CANNOT COMMA REPEAT CANNOT COMMA BE AVOIDED THE UNITED STATES DESIRES THAT JAPAN COMMIT THE FIRST OVERT ACT STOP THIS POLICY SHOULD NOT COMMA REPEAT NOT COMMA BE CONSTRUED AS RESTRICTING YOU TO A COURSE OF ACTION THAT MIGHT JEOPARDIZE YOUR DEFENSE STOP PRIOR TO HOSTILE JAPANESE ACTION YOU ARE DIRECTED TO UNDERTAKE SUCH RECONNAISSANCE AND OTHER MEASURES AS YOU DEEM NECESSARY BUT THESE MEASURES SHOULD BE CARRIED OUT SO AS NOT COMMA REPEAT NOT COMMA TO ALARM CIVIL POPULATION OR DISCLOSE INTENT STOP REPORT MEASURES TAKEN STOP SHOULD HOSTILITIES OCCUR YOU WILL CARRY OUT THE TASKS ASSIGNED IN RAINBOW FIVE SO FAR AS THEY PERTAIN TO JAPAN STOP LIMIT DISSEMINATION OF THIS HIGHLY SECRET INFORMATION TO MINIMUM ESSENTIAL OFFICERS

TRUE COPY

O.M. Cutler

O M CUTLER

LT COL INFANTRY

MARSHALL

1162/27

NOTE: This form to be used only for Radiograms and Cablegrams. One copy only to be submitted. The making of an exact copy of Secret or Confidential Radiograms is forbidden. Only such extracts as are absolutely necessary will be made and marked secret or confidential as the case may be. This copy will be safeguarded with the greatest care and when no longer required will be returned to the Records Division, Adjutant General's Office, without delay. (AR 220-5)

Form H. O. No. 1173 (Revised)—1944 Honolulu 10-10-46 8M.

Source: General Short's papers, Hoover Institution Archives, Stanford University, Stanford, California.